

Teologins offentlighet — personliga reflektioner

KG HAMMAR

KG Hammar är ärkebiskop emeritus och välkänd deltagare i den teologiska offentligheten. F.n. är han verksam som gästprofessor vid Centrum för Teologi och Religionsvetenskap vid Lunds Universitet.

Mötet

Jag mötte Werner Jeanrond första gången i samband med en söndagskväll i Lunds domkyrkas krypta hösten 1994. Efter mässan frågade en vän om jag hade mött Per Frostins efterträdare, och då jag svarade nekande pekade han ut Werner Jeanrond som deltagit i mässan tillsammans med hustru Betty. «Men han är ju katolik», sa jag som lagt märke till att Werner kommunicerat. «Han är en sån som gör som han vill» fick jag till svar.

Att det inte handlade om något ytligt lättsinnigt «göra-som-man-själ-vill» blev jag strax varse, när jag försökte lära känna Lunds universitets nye «dogmatiker». Först studerade jag grundligt hans hermeneutikbok *Theological Hermeneutics: Development and Significance* som just utkommit i pocket 1994. Året därpå publicerade Werner Jeanrond en ecklesiologi, en bok om kyrkan, *Call and Response: The Challenge of Christian Life* (på svenska i serien Tro & Tanke 1996:4 under titeln *Kristen kallelse*). Denna teologiska grund, en väl genomtänkt och ansvarsfull hermeneutik och en eskatologiskt orienterad evkaristisk ecklesiologi, gav den särpräglade relief åt Werners «göra-som-han-själ-vill», som varit hans signum i den offentliga teologiska, kyrkliga och politiska debatten i Sverige under åren som gått. Det går inte att undvika associationen till kyrkofadern Augustinus ofta citerade ord «Älska Gud och gör vad du vill!». Men så har ju också arbetet med en kärlekens teologi upptagit många av Werner Jeanronds sverigeår. Synd bara att publiceringen av «Nygrens efterföljare» kommer att ske från

Skottland och inte från Lund. Symboliken hade ju annars varit stark!

Key words

Ordförklaring: När en ny avhandling publiceras anges «key words», nyckelord som preciserar tematiska sammanhang där den nya undersökningen bidrar med nya perspektiv. Ett annat sätt att uttrycka det skulle kunna vara att till det ständigt pågående offentliga samtalet om ett visst tema fogas här ännu en röst.

Vilka är de «key words» som förknippas med Werner? I vilka tematiska sammanhang har vi vant oss vid att höra Werners tydliga och övertygande röst?

GUD, Relation, Kärlek, Kritisk/självkritisk, Pluralism, Alteritet (den Andre, det Annorlunda) samt — självklart — Teologi och Offentlighet. Listan kunde givetvis göras hur lång som helst. Men det hör till genren «key words» att det ska handla om ett begränsat antal ord.

Det är inte svårt att se att alla begreppen hör samman och belyser varandra. Redan det läsår som följde på Werner Jeanronds ankomst till Lunds universitet höll han och ett flertal kolleger vid Lunds teologiska fakultet en öppen föreläsningsserie kring temat «Gud». Responsen från allmänheten var överväldigande. Man ville höra teologerna reflektera offentligt över teologins fokus, Gud. Och Werner var redan inne på sitt spår med frågan: Kan man älska Gud? Gud som kärlek och relation hör samman. Det gäller att vara öppen för alteriteten, det radikalt annorlunda och inte tro sig om att kunna kontrollera Gud. En kritisk och självkritisk teologi var alltså påkallad, pluralismen bejakad och nödvändig.

Behovet

Vad är det i vår omvärld som gör behovet av en offentlig teologi nödvändig? Och vad är det som gör offentligheten till en nödvändighet för teologin? Det är två olika frågeställningar som likväl inte kan särskiljas från varandra. Om samhället behöver en offentligt reflekterande och kritiskt analyserande teologi, så behöver teologin offentlighetens kritiska granskning för att åstadkomma den nödvändiga självkritiken. Det är i relation till teologins omvärld, samhället, kyrkorna och akademien, som olika teologiers relevans prövas.

Vi måste även i fortsättningen leva med religion och religiösa människor! Det är den insikt som redan har drabbat eller långsamt håller på att drabba västvärldens politiker. Det blev ingen rak historisk utveckling mot en alltmer marginaliserad och privatiserad religionsutövning, som man kunnat anta efter andra världskriget framför allt i Västeuropa. Inte minst i Sverige har religionspolitiken präglats av «religion som privat-sak», dvs. av tolerans mot dem som inte hunnit anamma sekulariseringen som den självklara utgångspunkten för allt politiskt tänkande och handlande. Flera företeelser kräver en fördjupad förståelse för att fungera i ett nytt politiskt landskap med en alltmer påtaglig närvaro av religioner och kulturer. Och närvaron äger rum inte i form av teoretiska system utan av människor, medmänniskor som vi har att relatera till i öppenhet och ömsesidighet. Vi behöver förstå religion bortom den enkla svart-vita uppdelningen i gott och ont. Vi behöver lära oss att förstå, kanske till och med uppskatta, religionens goda sidor och kreativa potential i det pluralistiska globala samhällsbygge som ligger framför oss. Vi behöver lära oss att inse religionens genomgripande kraft i en människas liv och dess behov att komma till uttryck i alla människans relationer, alltså även i samhällsrelationen. Och detta behöver kunna ske utan att vi ryggradsmässigt associerar till gångna tiders mer eller mindre teokratiska strukturer eller en maktinvolverad kyrkas motstånd mot människors frihet och frigörelse från alla förtryckande strukturer, inklusive religiösa sådana. För detta behövs en teologisk offentlighet och en offentlig teologi som tar sin kritiska uppgift likväl som sin folkpedagogiska uppgift på fullaste allvar. Och sam-

hället behöver teologi vid våra universitet och högskolor.

Också sekulariseringsbegreppet behöver problematiseras i offentligheten. Sekulariseringsprocessen är synnerligen komplicerad och har försiggått på flera olika plan och i olika hastighet i olika sammanhang. För den teologiskt skolade är detta en självklarhet. Men offentligheten i Sverige, eller Västeuropa för den delen, präglas knappast av dessa insikter. Ett sekulärt samhälle är inte detsamma som ett sekulariserat samhälle. Och ett samhälle kan vara sekulariserat på flera plan utan att vara det på andra. Svenska kyrkans förändrade läge efter år 2000 med statskyrkosystemets avveckling var snarare en symbolisk förändring för något som redan skett än en verklig förändring av kyrkans roll samhället. Snarare innebar symbolmarkeringen en ny och tydligare roll för Svenska kyrkan och kyrkorna tillsammans inom svensk kristenhet inom ramen för ett allt mera aktivt civilsamhälle. För många politiker och samhällsdebattörer innebar det som skulle vara en slutpunkt på en lång politisk process där politiken behövt befatta sig med religionen istället ett smärtsamt uppvaknande till en ny dag där kartan inte längre svarade mot verkligheten. Det finns inga enkla lösningar eller handlingsscheman att ta till. Och därför behövs en teologi som är synlig och hörbar i offentligheten och ger beslutsfattare och debattörer de nödvändiga tolkningsramarna och orienteringspunkterna.

Det är knappast någon hemlighet att vi har ett demokratiproblem i vårt samhälle. Demokrati kan knappast begränsas till deltagande i allmänna val vart fjärde år och därefter ett överlämnande av beslutsfattandet till valda representanter. Demokratin måste ständigt erövrats, återerövrats och fördjupas. Den handlar om delaktighet och medansvar, utrymme för olika tankar och röster. Vi är därför alla ansvariga för att det ständigt förs ett offentligt samtal till vägledning för våra valda representanter. Det är egentligen detta samtal som är vår värdegrund. Ofta får vi ta del av en historisk träta om vad som i det förflutna är den viktigaste grunden för våra grundläggande värderingar idag. Är det antikens Grekland, är det den judisk-kristna traditionen, renässansens humanism eller upplysningstidens rationalism? Ingetdera isolerat utan allt tillsam-

mans, skulle jag vilja svara. Det är själva samtalet, debatten, det kritiska ifrågasättandet som är vår givna värdegrund och som vi har att försvara. Då gäller det att bereda utrymme till mångfald och fördjupning. Då måste det ges utrymme för företrädare för religionstraditioner, kyrkor och samfund att delta i det offentliga samtalet. Och då behövs en teologins offentlighet och en i offentligheten öppen granskning av teologiska ståndpunkter. (Ett lysande exempel på en teologisk analys av ett tragiskt samtidsfenomen i religiös tappning har just utkommit i Göran Bergstrands *Inte bara Knutby. Drömmen om det fullkomliga*. Natur & Kultur, 2007.)

Men vi kan inte begränsa värdegrundsfrågorna till det nationella perspektivet. Den globala utvecklingen kräver mer än någonsin att frågorna om vilka värden som ska tillåtas påverka styrningen mot framtiden lyfts fram i ljuset. Ekonomisk och militär makt kan knappast bereda utrymme för en gemensam framtid för hela mänskligheten. Det finns i religionernas trostraditioner en potential för gemenskapsbyggande, kärleksfulla relationer och försoningsskapande handlingsmönster. Om vi tror att mänskligheten klarar sig bra eller bättre utan dessa konstruktiva bidrag till det gemensamma goda, gör vi oss då inte skyldiga till ett allvarligt felslut som kan bli ödesdigert på sikt? Om vi låter religionernas negativa potential, dess bidrag till splittring och legitimering av våldsanvändning, helt överskugga att det också finns en annan konstruktiv sida i all religion, har vi då inte förlorat vår kritiska och självkritiska förmåga till förmån för en ideologisering av det egna perspektivet? Inte minst för att förstå, urskilja och möjliggöra en bred humanistisk värdegrund för global utveckling behövs en offentlig teologi och en teologins offentlighet.

Teologins offentlighet i relation till kyrkorna handlar, som jag förstår det, främst om att utifrån ett hermeneutiskt perspektiv i konstruktivt kritisk anda uppmuntra kyrkotraditionerna till självkritik. Det handlar inte minst om auktoritetsfrågan och den polarisering inom den globala kristenheten som kan urskiljas i relation till denna. Det handlar om traditionsförståelsen inom olika traditioner, där just det hermeneutiska perspektivet skärper blicken för riskerna med ideologisering av historiskt betingade tolk-

ningar och på djupplanet en instrumentalisering av «Gud». Den «postmoderna frestelsen» att utveckla immanenta sanningsbegrepp inom den egna religiösa kulturen bör också vara ett fält för offentlig teologisk granskning utifrån en akademiskt arbetande teologis perspektiv. Detsamma gäller den tydliga kommersialisering av religion, «selling God», som inte minst flödar ut över världen från amerikansk religionsmarknad. Här borde en offentligt arbetande teologi ha en del att säga utifrån de olika religionstraditionernas egna utgångspunkter och samlade erfarenheter. Det teologiska konstruktiva bidraget till det religiösa och kyrkligt traditionsgivna språket för den mänskliga existensen blir att medverka till, att detta språk hålls öppet, provisoriskt, omförhandlingsbart och ansvarigt.

Var sker det offentliga samtalet?

Det offentliga samtalet sker i media. Det är en självklar utgångspunkt i ett så medialiserat samhälle som vårt. Media formar våra världsbilder och referensramar. Det som inte finns på den offentliga mediala arenan tycks inte finns alls. Samtidigt måste vi vara medvetna om att det mediala samtalet är hårt styrt utifrån värderingar, aktörernas antal relativt begränsat och möjligheterna till problematisering och fördjupning minimalt, inte minst av utrymmesskäl och ibland inte så lite av «underhållningsskäl».

Men det offentliga samtalet sker också på många andra håll. Den finns en offentlighet eller halv-offentlighet som består av seminarier och föreläsningar, studiecirklar och debattprogram. Omfattningen är stor, och möjligheterna till en allmänhetens delaktighet i samtalet vida större än på den mediala arenan. Inom akademien talar vi om den tredje uppgiften, som ett uttryck för insikten om värdet av detta ständigt fortgående samtal och dess betydelse för demokrati och värdegrund.

Under den senaste tioårsperioden har nog ingen teolog varit så aktiv på båda dessa arenor i Sverige som Werner Jeanron.

Katolik?

Mina personliga reflexioner började med en minnesbild och ett kanske naivt och förhastat yttrande från min sida: «är inte han katolik?» Inga begrepp är huggna i sten. Allt är utsatt för förändring och rörelse. Så blir i Werners närhet inte katolik i första hand en branchbeteckning utan ett förhållningssätt. Alla ska beredas plats i samtalet. Pluralism och gränsöverskridande är en nödvändighet. Det är katolskt!

